

klaagverhaal van onderdrukking en seksuele uitbuiting. Nu is daar zeker veel voor te zeggen. In haar analyse copieert ze echter een aantal reeds lang achterhaalde standpunten over het familieleven van de slaven. Zo meent de auteur dat de zwakte van de gezinsband onder de slaven voornamelijk het gevolg zou zijn van het verbod om te trouwen. Deze stelling is onhoudbaar. Trouwens, in een volgend hoofdstuk blijkt dit verbod grotendeels overeen te stemmen met de eigen keuze van de slaven. Slechts weinigen van hen hadden interesse in het sluiten van een 'verbond', dat de Herrnhutters hun aanboden als substituut voor het wettig huwelijk en bovendien blijkt er na de opheffing van het verbod om te huwen nauwelijks sprake te zijn van een explosieve toename van het aantal huwelijkssluitingen.

Voor sommige 'gender' aspecten van de slavernij kan Lenders trouwens wel waardering op brengen, zoals voor het eigen inkomen van de slavinnen en hun kinderen. Ze betreurt dan ook het feit dat de planters na de emancipatie deze vrouwen niet langer op hun plantages lieten werken en dat het seksistische kolonialisme de vrouwelijke ex-slaven in toenemende mate afhankelijk maakte van hun mannelijke partners. De meeste literatuur geeft echter een heel andere voorstelling van zaken. Er was de planters aanvankelijk juist veel aan gelegen om de voormalige slavinnen als plantagearbeidsters te behouden. De vrouwelijke vrijgelatenen trokken zichzelf terug van de arbeidsmarkt en maakten zichtbaar andere keuzes dan de jonge doctor hen graag had zien doen.

Uit het bovenstaande blijkt nog eens, dat de meeste kritiek op dit proefschrift betrekking heeft op die onderwerpen, die voor een goed begrip van de geschiedenis van de Herrnhutter zending in Suriname geen centrale plaats innemen. De geschiedenis van de sekseverhoudingen in de kolonie is een onderwerp apart. Twee boeken in één is te veel van het goede.

P. C. Emmer

G. N. M. Vis, *Oud en arm. Hervormde bejaardenzorg in Alkmaar, 1744-1994* (Hilversum: Verloren, 1994, 206 blz., f29,-, ISBN 90 6550 502 4).

Wie een geschiedenis van arme ouderen wil schrijven, ziet zichzelf voor een groot probleem geplaatst: waar vinden we arme ouderen in het verleden en wanneer noemen we ze 'oud'? De simpelste oplossing zou zijn de archieven van achttiende- en negentiende-eeuwse 'oudeliedengestichten' te gebruiken. De bewoners van deze instellingen waren arm en — naar de nonnen van de betreffende tijd — zeker ook oud. Toch hebben maar weinig historici het aangedurfd een sociale geschiedenis over arme ouderen te baseren op de archieven van dergelijke instellingen. De archieven worden meestal gebruikt voor het schrijven van gedenkboeken als zo'n instelling haar 'zoveel'-jarig bestaan wenst te vieren. Ook het boek van Vis is een gedenkboek, al blijkt dat niet direct uit de titel. De auteur beschrijft de geschiedenis van het Diakoniehuis van de hervormde gemeente in Alkmaar dat in 1994 — onder de naam christelijk woon- en zorgcentrum De Vleugels — zijn 250-jarig jubileum vierde.

Vis geeft een helder overzicht van de geschiedenis van het tehuis, van de oprichting in 1744 tot de opening van het nieuwe zorgcentrum in 1994. Het is een geschiedenis van langzame veranderingen. Vernieuwing vond vooral de laatste 75 jaar plaats. Dit wordt alleen al weerspiegeld door de naamswisselingen die de instelling onderging. De eerste kleine tweehonderd jaar van haar bestaan werd de instelling het Diakoniehuis genoemd, bedoeld voor 'oudelieden'. In 1939 veranderde de naam in Hof van Sonoy. Tehuis voor ouden van dagen en in de jaren zestig werd het een 'bejaardentehuis', De Vleugels genaamd. In de jaren negentig werd het voormalige

bejaardentehuis een 'zorgcentrum', bestaande uit een verzorgingsflat en aanleunwoningen. In het boek krijgt de geschiedenis van de eerste tweehonderd jaar de meeste aandacht.

In de achttiende eeuw waren de bewoners van het Diakoniehuis verplicht te werken en instituutskleding te dragen. Ze kregen slecht te eten, sliepen op grote slaapzalen en echtparen werden gescheiden. Wie zich schuldig maakte aan laakbaar gedrag, zoals dronkenschap of te laat thuis komen, werd gestraft. De lichtste straf was een reprimande, de zwaarste een houten blok aan het been, dat meestal enkele weken moest blijven zitten. Het dragen van uniforme kleding werd pas in 1915 afgeschaft en vanaf de jaren twintig van deze eeuw hoefden de bewoners ook niet langer verplicht te werken. Verder werd in de jaren twintig de hygiëne verbeterd en werden er 'gezellige avondjes' georganiseerd (de aanschaf van een radio vond men overigens in 1925 nog een overbodige luxe). Het is aardig dat Vis in een gedenkboek aandacht besteed aan deze 'modernisering', maar helaas roept hij daarmee ook vragen op die hij in dat kader niet kan beantwoorden. De lezer zou graag willen weten *waarom* de modernisering in de ouderenzorg zo laat op gang kwam, zeker als we die vergelijken met de zorg voor zieken, krankzinnigen en delinquenten.

Ook de kwestie van disciplineren is een aspect dat door de auteur slechts kan worden aangestipt. Met name de geschiedenis van het tehuis in de achttiende eeuw is het verhaal van regenten die voortdurend probeerden de bewoners te 'beschaven' (zelfs het begrip *Selbstzwang* wordt door de auteur genoemd, pagina 79). Jammer is dat Vis de bewoners louter als slachtoffers van het disciplineringsproces heeft afgeschilderd. Maar was Abraham Lommert die regelmatig stomdronken thuis kwam, en soms hele nachten helemaal niet thuis kwam, wel louter slachtoffer? Betekent 'oud en arm' per definitie 'oud en afhankelijk'? Of probeerden Lommert en zijn mede-bewoners met de weinige middelen die ze hadden hun oude dag te verlichten en zelf vorm te geven? Die vragen kan de auteur wellicht in een ander kader nog eens beantwoorden.

Monique Stavenuiter

MIDDELEEUWEN EN NIEUWE GESCHIEDENIS

M. W. J. de Bruijn, *Husinghe ende Hofstede. Een institutioneel-geografische studie van de rechtspraak over onroerend goed in de stad Utrecht in de middeleeuwen* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1994, Stichtse historische reeks XVIII; Utrecht: Het Spectrum, 1994, 464 blz., ISBN 90 274 4443 9).

Zoals bekend schonk Karel Martel in 723 het (terrein van het Romeinse) *castrum* met het daaromheen gelegen koningsgoed aan de kerk van Sint Maarten. De bisschop van Utrecht werd daarmee grondheer en tevens bezitter van de rechtsmacht in dit voortaan van de koninklijke jurisdictie uitgezonderde, 'immune', gebied. Al in de tiende eeuw vond een verdeling plaats tussen de bisschop en de aan de collegiale kerken verbonden kapittels, die voortaan elk over 'tiend, tijns en gerecht' (62) in het hun toegewezen terrein beschikten, en ook de naar Utrecht verplaatste Paulusabdij kreeg zijn deel. Op het oude koningsgoed ontstond de stad Utrecht, waaraan de jurist De Bruijn zijn proefschrift wijdde. Zijn doel is tweeledig: het vaststellen van de niet steeds gelijk gebleven grenzen en de bebouwing van de door kapittels en abdij gevormde kerkelijke enclaves, de zogenaamde claustraliteiten, voorts de afbakening van de districten waarbinnen kapittels en abdij de 'dagelijkse' (dat is: lage) rechtspraak konden uitoefenen. Aan